

СПАДЩИНА

В.М. Шкляр

ТАЄМНИЦЯ СТАРОГО АЛЬБОМУ



РУДИЙ хлопчина з пропитим обличчям бурякового кольору підійшов у скляній Звенигородській забігайлівці до столика, за яким сидів незнайомий йому, видно з усього, приїжджий “очкарик”. Увагу якраз і привернули ті окуляри з такими товстими лінзами, що за ними ледве проглядали зменшені діоптрією очі.

– Ти не купив би одну штуківину? – звернувся до нього рудий і тремтячими з похмілля руками дістав з-під поли важкий фоліант у коричневій шкіряній палітурі. Тиснений золотом орнамент, бронзова застібка з фірмовим карбом “Trade mark” переконували, що “штуковина” справді варта уваги. Це була навіть не книга, а старовинний альбом з фотографіями.

– Скільки просиш? – байдужно поцікавився “очкарик”.

Рудий не помітив, що в того руки затремтіли ще дужче, ніж у нього самого. Надписи на давніх, з фіолетовим відливом фотографіях не залишали сумніву – альбом належав Агатангелу Юхимовичу Кримському. Усе збіглося: Звенигородка, до якої оце занесло студента-очкарика, була для Кримського рідним містом – його родина переїхала сюди 1871 року, відразу після народження майбутнього академіка-поліглата. Тут і дотепер стояв його батьківський двоповерховий будинок з екзотичною башточкою на даху.

Лінзи окулярів так запітніли, що молодикові довелося їх зняти і протерти носовичком. Його відкриті очі виявилися неприродно великими і темними. Намагаючись приховати хвилювання, не виказати, що в його руках безцінна реліквія,

він виторгував її за два червінці. Потім облишив свою вечерю і швидко пішов у готель. Тільки тут, після першої хвили радості, його охопило сум’яття. Він лиш тепер усвідомив, що альбом з унікальними фотографіями, певніше за все, крадений. Але як могло статися, що цей підозрливий тип запропонував свою “здобич” саме йому? Ніби щось знав...

Тамуючи докори сумління, молодик вирішив, що неодмінно знайде рудого чоловічка, витягне з нього таємницю “походження” реліквії, а потім, як великодушний філантроп, безоплатно поверне цю річ на її законне місце.

Наступного вечора він знов заглянув до тієї ж таки забігайлівки, сподіваючись, що зустрине там рудого завсідника чи принаймні довідається, де його можна знайти. Так, буфетниця відразу здогадалася, про кого мова, але замість приязної усмішки на її обличчі з’явився переляк.

– Як, ви ще не знаєте? Рудого сьогодні вночі знайшли на снігу мертвим. Біля будинку одного з його друзів. Мабуть, щось украли і не поділили. Кажуть, вони, безбожники, навіть музей пограбували.

Молодикові стало не по собі. Здається, він влип у темну історію і, поки не пізно, треба лияти з цього містечка. Хоча не все тут було зрозумілим. Він уже побував у місцевому краєзнавчому музеї, де окремих куточок присвячено Агатангелу Кримському. Там експонувалися й особисті речі академіка: старовинне піаніно, ціпок із набалдашником у вигляді собачої голови, рукописи, книги... Але фотоальбому там не було.

Вранці, після деяких вагань, він усе-таки знов подався до музею і зайшов прямо в кабінет директора, де його зустрів інтелігентний чоловік із сумними, як у більшості розумних людей, очима.

– У вас часом не викрадали фотоальбом Кримського? – навіпростець запитав гість.

Йому здалося, що чоловік здригнувся. Потім, витримавши напружену паузу, відповів:

– Ні.

– Він у мене.

Чоловік розгублено мовчав.

– Загадкова постать, цей Агатангел Юхимович, чи не так? – з якимось недобрим натяком запитав “очкарик”.

– А ви, власне, хто?

– Я?.. Орієнталіст.

Коли за ним зачинилися двері, директор ще довго не міг прийти до тями. Він навіть мерзлякувато зіщулювався від моторошної думки. Здавалося, щойно, повернувшись із того світу, його відвідав сам Агатангел Кримський. Саме такі окуляри з товстими лінзами вчений-орієнталіст носив уже в юності.

Але зараз був 1972 рік. Зовсім недавно під егідою ЮНЕСКО світ відзначив сторіччя від дня народження видатного сходознавця. В Україні почали видавати п’ять томів його вибраного, спотвореного цензурою. Опального вченого і письменника тепер усі називали великим, але ніхто не заглиблювався у суть цієї величі. Начебто достатньо було і того, що Кримський знав заледве не всі мови світу разом із діалектами. У тому числі і мертві. Одного разу, виступаючи в Академії наук, він щось процитував нікому невідомою мовою, а потім, сам того не помітивши, півгодини продовжував нею свою доповідь. Колеги-лінгвісти, переглядаючись і знизуючи плечима, губилися в здогадах: абісинська, вавилонська, санскрит?..

Втім, усе його життя схоже на таємничий, ніким не розгаданий, не розшифрований міф. І сам Кримський був людиною-міфом – із тих, кого не спіймав цей світ. Власне, до 1918 року в нього було два зовсім різних, рівнобіжних життя, у яких існувало мовби і дві різні людини. Татарин по батькові і поляк по матері, він став знаменитим російським ученим-сходознавцем, одним із фундаторів російської орієнталістики, й одночасно був самобутнім українським письменником, що вийшов далеко за межі літературних традицій свого часу. Його душа була розпанахана навпіл у прямому сенсі цього слова. Одна половина існувала в респектабельному світі російської науки, друга повнилася

переконаваннями найзапеклішого українського націоналіста. Великий містифікатор власної біографії, він свідомо залишив у ній, як і у своїй творчості, безліч знаків запитання, до яких боялися наблизитися найприскіпливіші дослідники. Так чи так, а Кримський досі не втискується в тогу класика, і, зрештою, навколо його імені утворилася якась абсолютно містична аура, об яку багато хто обпікався і необачно обпікається досі. Частина цієї аури, здається, передалася й альбому, що його пощастило роздобути Орієнталістові за кілька годин до смерти того, хто продав реліквію за безцінь. Реліквію, що зберігає ще одну велику таємницю вченого-аскета.

Чуття підказувало, що директор музею не міг нічого не знати про цей альбом. Але чому він промовчав? І навіть злякався... Звичайно, раритет могли викрасти не обов’язково в музеї. Тоді де? Швидше за все, у будинку Кримського... Цей будинок стояв за сотню метрів од музею, і через хвилину-другу Орієнталіст знов милувався екзотичною башточкою на ньому, схожою на мінарет мечеті. На початку сімдесятих 19 століття цей особняк купив на свої гонорари начальник міського училища, викладач історії та географії, попечитель місцевих чайних Юхим Степанович Кримський – батько Агатангела. Крім шкільних підручників, він писав усілякі посібники про те, як кинути курити, як пекти бабки, як дресирувати мисливських собак, і навіть книжки під такими звабливими назвами, як “Записки провінційного ледаря” чи “Записки провінційного шалапутя”.

А його син Агатангел тут-таки напише взагалі скандальний, модерний роман “Андрій Лаговський” про вишукані взаємини між молодими чоловіками, котрі втамовують свої суперечливі почуття обіймами і поцілунками. Й оскільки в романі дуже виразна автобіографічність сюжетних ліній, з’являться серйозні підстави запідозрити автора в гомосексуальних нахилах. Ще більше здивування викликав цикл його віршів “Нечестиве кохання”, де іноді важко вгадати, до якої статі належить об’єкт цієї грішної любови.

Уже в наші дев’яності роки в пресі з’являться “сенсаційні” публікації про українських класиків, запримічених у гомосексуальних і лесбійських пристрастях.

Леся Українка, Ольга Кобилянська, Юрій Федькович і навіть далекий від світського життя анахорет Нечуй-Левицький... А що, Оскарові Вайлду, Соммерсету Моєму, Андре Жиду (і кому там іще?) можна, а нашим зась? У цьому європейському контексті особливо переконливо вирізняється Кримський – от звідкіля і його аскетизм, і невпевненість у поведженні з жінками, і хвороблива прихильність до симпатичних синів Всеволода Міллера – його московського вчителя по Лазаревському інституту східних мов. О, які пікантні аргументи щодо цього знайшов би спритний дослідник і в альбомі Кримського, де зберігаються фотографії і тих-таки братів Міллерів, і ще дуже цікавих молодиків. Чого варті самі лиш дарчі надписи хоча б милого, з повненькими губами, Жені Вадова: “Люблю за те, що ні від кого я ще не бачив стільки ласки”. Чи: “Дорогому другові, який відродив мене...” Тут уже прямий натяк на сексуальну ініціацію, – тим, хто прагне доказів, залишається тільки поплескати в долоні. Віктор Міллер, один із найвірогідніших винуватців особистої драми молодого Кримського, той підписав своє фото іронічно: “Дорогому другові на добру пам’ять “па гропъ жисти””.

Чи потрібні ще аргументи для тих, хто нестояв із свічкою? Так, потрібні. Принаймні так вважав Орієталіст, який невтомно ходив слідами свого кумира – автора “Нечестивого кохання”. Адже мова йшла не про Оскара Вайлда, котрий підніс “любов, що не сміє назвати свого імені”, на рівень філософії і якого, зрештою, визнав винним у мужолозтві навіть Лондонський суд. Ні, щодо Агатангела Кримського, то Орієталіст від самого початку був переконаний, що тут щось не так. Він був упевнений, що навіть “інтимні” надписи на чоловічих фотографіях – то всього лиш данина культурній традиції того часу, і сприймати їх як виливи гомосексуальних почуттів можна тільки в міру власної зіпсованості. Але головний аргумент був в іншому.

Серед вродливих жінок, що зберігають мовчання в альбомі, таких, як княгиня Гагаріна чи Софія Прове, особливу увагу Орієталіста привертало витончене, загадкове обличчя Марії Орчинської. Вона була дружиною рідного, на рік молодшого брата письменника – Юхима Кримського.

І в цьому ж альбомі дивом уцілів лист молодого Агатангела, адресований Марії. Точніше, чернетка листа на шести сторінках, змережаних дрібним нервовим почерком. Однак чернетки часто бувають відвертішими за чистовики – у них залишається те, що після редагування і самоцензури відходить у небуття... Перед Орієталістом ожила історія таємного і драматичного кохання Агатангела до братової дружини. Ожила в таких яскравих подробицях, що він відчув у роті смак “забороненої” смородини, яка пристигла колись ось у цьому саду біля будинку Кримських...

Того літа брат Юхим (вдома всі його називали Сімою), студент-філолог Московського університету, привіз до батьків на оглядини свою наречену Марію Орчинську. Гарна, розумна, з музичною освітою, Марія всім дуже сподобалася, хоча й була старшою за Сіму на дев’ять років. Ніхто навіть не звернув уваги на особливу прихильність до неї Агатангела, який знав Марію ще з Москви, де також навчався в університеті. Щоправда, за плечима Агатангела вже були і Лазаревський інститут, і репутація молодого амбітного вченого, який у свої двадцять три роки знав більше десятка мов, писав статті до Енциклопедичного словника Брокгауза й Ефрона, успішно вступав у наукові дискусії навіть з такими світилами мовознавства, як Виноградов чи Соболевський.

Був спекотний липень. Агатангел вийшов у сад і пристояв біля кущів смородини, обліплених чорними спілими ягодами. Марія усім заборонила їх зривати, бо вона, бачте, варитиме смородиновий джем. З відчиненого вікна накочувалася якась божевільна мелодія – “прекрасна господиня” поки що імпровізувала на піаніно. Агатангел жадібно вслухувався в ту мелодію навіть тоді, коли вона обірвалася. Наступної миті він ледь не задихнувся – у вікні, з-під шелесткої сукні, майнули її високо оголені ноги, і Марія стрибнула з підвіконня майже в його обійми.

– Ви рвете мою смородину?

– Ні, ви ж заборонили...

– Заборонений плід солодкий. Беріть...– Вона зірвала китицю чорних ягід і простягнула йому.– Ви ж знаєте, чому я тут.

– Про що ви?

– Я приїхала сюди заради вас.

– Ви наречена мого брата.

Вона оскомно всміхнулася.

– І заміж я виходжу заради вас. Моє особливе почуття до Сіми виникло тільки завдяки вам.

– Хіба можна кохати відразу двох? – розгублено спитав він.

– Виходить, можна, – сказала вона чи то з докором, чи з викликом. – Я навіть Сімі зізналася, що люблю вас не менше, ніж його.

З роздушених у його руці ягід скапував фіолетовий сік.

Можливо, тільки невідступні хвороби Агатангела – астма, слабке серце, неврастення та ще усвідомлення “нечестивости” цього кохання – не дали вибухнути несподіваному (чи закономірному) фіналу. Незабаром у Марії народиться син Борис, і його фотографії займуть перші сторінки в альбомі Кримського. 1896 року Агатангел поїде на два роки до Сирії та Лівану вивчати арабістику, але і звідти писатиме їй стримані ділові листи, намагаючись нічим не скомпрометувати Марію. Тільки вона одна зможе зрозуміти, що приховано між цих рядків: “Взавтра чи післязавтра зацвітуть помаранчі. Надсилаю кілька пуп’янків. Апельсини уже цвітуть, хоча дерева покриті ще плодами минулого року... Вони давно вже солодкі... а потім почнуть висихати...”

А ще через п’ять років Кримський зізнається в листі до Бориса Грінченка, що, коли він хворів, до нього дуже тепло поставилася братова і він став дивитися на неї, як на ангела-хранителя, але водночас відчув злочинність цієї прихильності. Так він пояснює причину появи циклу віршів “Нечестиве кохання”, хоча в цьому поясненні – тільки легкий натяк на правду. Натяк, який ще більше заплутує дослідників, котрі звикли сприймати всерйоз кожне слово класиків.

1921 року зовсім молодим помер Борис – син Марії і Юхима Кримських. Після цього їхній шлюб остаточно розпався, Марія Фердинандівна назавжди виїхала до Москви і перестала спілкуватися з чоловіком. Писала тільки... його братові. Запитувала, як краще переслати йому скрипку покійного Бориса, якого Агатангел Юхимович любив як рідного сина. Писала, що вони більше ніколи не побачаться, бо

якби навіть випала така нагода, вона б не хотіла показатися йому на очі старою хворою жінкою. Вона за все просила в нього прощення, крім одного – не звинувачувала себе в його самотності. Він сам обрав це лібат. Він вважав шлюб згубним для людини, що пожертвувала себе науці.

Сумну прикмету простежив в альбомі Орієнталіст. На чільному місці тут були фотографії людей трагічної долі. Одні передчасно померли, інші загинули, а ті пішли з життя самохіть... Дикий фатум тут дихав смертю. Напевно, тому цей альбом, розпалюючи дедалі більшу, якусь майже хворобливу цікавість, водночас пробуджував страх. Так, він уже боявся торкатись його. Наче ця реліквія зачала в собі лихий знак.

Самого Кримського теж постійно переслідували передчуття близького скону і суїцидні настрої. Кістлява примара смерти щодня простягала до нього свої потворні розчепірені пальці. Ще в студентські роки він подумував, де б роздобути такий наркотик, щоб легко заснути назавжди. Але зрештою його наркотиком стала наука, насамперед орієнталістика, в яку він пішов від мирської суєти, як дєрвіш іде в суфійство – містичний внутрішній стан, що веде до безпосереднього спілкування з вищим світом. От звідкіля його аскетизм і зневага до плоті, східна пристрасть до алегоричної мови, де навіть у релігійних висловах прихована еротика. Під словом “кохана” дєрвіші-містики часто мали на увазі прекрасного юнака, що здатний “украсти серце” швидше, ніж затуркана жінка в паранджі.

Він багато перекладав Гафіза, Хайяма, Сааді, Румі і був у захваті від цих ворожитів любовної лірики, що з однаковим трепетом зверталися і до дівчини-газелі, і до юнака-чашника. Вони не гребували “безстатевою” інтимною поезією, іноді прямо адресували свої почуття чоловікам. Великий знавець живих і мертвих східних мов, Кримський знав достеменно, що означає ніжний пушок на щоках “коханої”, до того ж стрункої, як кипарис (дерево, що належить до чоловічої символіки). Ця східна традиція, що розчулювала Кримського, наклала свій відбиток і на його вірші, які він не випадково називав екзотичними. Ось чому Орієнталіста просто бісили висновки літературознавців про гомосексуалізм автора “Нечестивого

кохання”. А після того, як один із них, працюючи над книгою про Кримського, знягла загинув у розквіті сил, Орієнталіст сховав “свій” альбом чимдалі з очей.

Лише через двадцять три роки після розмови з директором музею він отримав у Києві листа зі Звенигородським штемплем. Відомий краєзнавець Володимир Хоменко несподівано нагадав йому про їхню зустріч у музеї, про фотоальбом і своє мовчання. Цей альбом йому передав Микола Кримський, названий син Агатангела Юхимовича. 1972 року Звенигородський музей готувався прийняти якихось дуже високих гостей. Його директор вирішив тимчасово збагатити експозицію унікальним альбомом, у якому навіть ще не були ідентифіковані всі фотографії. Тієї ж ночі музей, не оснащений сигналізацією, пограбували. Усвідомлюючи свою провину, місцева влада, щоб уникнути неприємностей, суворо наказала мовчати...

Тоді ж, перед тим, як поїхати із Звенигородки, Орієнталіст довго стояв на вулиці Леніна біля двоповерхового будинку з екзотичною башточкою на даху. Незважаючи на сніжну зиму, йому ввижались кущі стиглої смородини біля вікна, що виходило в сад. Нарешті, він зважився – відчинив перекошену хвіртку, підійшов до дверей, постукав. Йому довго не відчиняли, а потім на порозі з’явилася похмура стара в брудному халаті.

– Ви... Олександра Семенівна? – невпевнено запитав він.

– Я вже вісімдесят років як Олександра Семенівна!

– Я з Києва, хотів би дещо поспитати.

– Все тут давно вже розпитано, видивлено і винесено, – сердито пробурчала вона. – Нема чого заглядати!

Важко було повірити, що це і є та фатальна жінка-містифікатор, яка одружила на собі академіка Кримського вже після його смерті...

У двадцять роки в Агатангела Юхимовича, що тоді фактично керував Академією наук України, був улюблений учень-філолог і особистий науковий секретар Микола Левченко. У Києві вони навіть жили в сусідніх квартирах на вулиці Малопідвальної, 3, а влітку разом виїжджали до Звенигородки й зупинялися саме в цьому будинку з башточкою.

1929 року одна вертихвістка, за словами того ж таки Левченка, “шльондра”, народила йому хлопчика. Молодий учений заперечував своє батьківство навіть у суді, і невідомо, чим би все скінчилося, але тут Миколу Левченка заарештували з політичних мотивів і заслали на Соловки. Для Кримського це був тяжкий удар. Відверто демонструючи свою любов до репресованого учня, 58-літній академік доклав усіх зусиль, щоб забрати дитину собі. Він дав хлопчикові ім’я справжнього батька – Микола і своє вже прославлене прізвище – Кримський. Левченко звернувся із заслання до вчителя з письмовим проханням оберегти дитину від “усякого розтлінного впливу її матері”. Він обурювався її нестерпним характером, брутальністю і навіть “небезпечною, чисто середньовічною забобонністю”. Очевидно, Агатангел Юхимович, чоловік особливий у ставленні до жіночої статі (навіть за домогосподарку він тримав старого парубка), із задоволенням виконував це прохання. Важче припустити, що стало фатальним поштовхом для його улюбленого учня Миколи Левченка: вийшовши на волю в 1934 році, він повісився у своїй київській квартирі.

Через десять років, коли живого вже не було і “зниклого безвісти” академіка, раптом з’явилася така собі Олександра Семенівна Каштанова і назвалася матір’ю п’ятнадцятирічного Миколи Кримського. Керівництво Академії наук дозволило їй узяти з квартири Агатангела Юхимовича його особисті речі. Порпаючись у шафі, Олександра Каштанова знайшла старий паперовий пакет і в передчутті здобичі швидко його розгорнула. На жаль, замість грошей чи коштовностей вона побачила звичайну мотузку для сушіння білизни. Була там і записка, виведена рукою Кримського: “На цій мотузці повісився Левченко Микола”.

Хижа посмішка перекосила обличчя “неосвіченої, забобонної” жінки. Передчасна смерть її коханця і таємниче зникнення Кримського наштовхнули її на зухвалий, здавалося б, божевільний задум. Олександра Каштанова оголошує себе дружиною Агатангела Юхимовича, майстерно входить у роль його вдови і не тільки повертає собі сина, але й стає власницею Звенигородського будинку академіка.

Коли місцева влада спробувала виселити Олександрю Семенівну з цієї розкішної для простих смертних оселі, вона звернулася зі скаргою до самого Хрущова уже як дружина Кримського, і їй дали спокій. Зате, увійшовши у володіння, дружина-самозванка продемонструвала тут свою неосвіченість і забобонність достоту із середньовічним розмахом. Архівом опального “чоловіка” вона із задоволенням розпалювала грубу. Від листів Лесі Українки до Кримського (а їх було близько двохсот) у повітці знайшли тільки окремі обривки, затоптані козами.

Орієнталіст не мав сумніву, що забобонна жінка всіма способами виганяла з чужого будинку навіть духів, наче боялася, що вони можуть повернути сюди справжнього господаря. Вона не знала, яка доля його спіткала. Напевно, її дратувала і башточка над будинком, хоча “вдові” Каштановій навряд чи було відомо, що її добудував уже сам Агатангел Юхимович і спостерігав звідтіля крізь телескоп за доленосними зірками.

До реабілітації Кримського, тобто до травня 1957 року, доля його спадщини нікого не цікавила. Названому синові Миколі дозволили отримати освіту лише у військовому училищі, і він став льотчиком-штурманом. Саме йому вдалося зберегти фотоальбом Агатангела Юхимовича, який він передав історику Володимирові Хоменку.

– Чому б вам не написати спогади про Кримського? – запитав тоді в нього краєзнавець. – Адже ви прожили з ним дванадцять років. Невже нічого не пам’ятаєте?

– Пам’ятаю, – відповів Микола Агатангелович. – Але немає нічого брехливішого за спогади. Вони схожі на розтягнуті некрологи. Адже навіть про цей альбом неможливо розповісти правду. До того ж... – він довго не міг дібрати слів, – я не впевнений, чи про нього можна розповідати. Альбом зберігала моя дочка... Вона загинула в автокатастрофі. Соромно зізнатися, але я віддаю вам цю річ з почуттям полегшення. По-моєму, копірвання в чужих таємницях приносить нещастя.

У цьому переконався й Орієнталіст. До того ж, що більше він дізнавався про Кримського, то загадковішою ставала ця трагічна постать. Агатангел Юхимович, утікаючи від марнот цього світу, знаючи

його нездорову цікавість до особистого життя відомих людей, свідомо розставив у своєму архіві оманливі прапорці. Він сам написав примітки до власних листів, знов-таки зі значною мірою містифікації. Під час перебування на Сході, у Бейруті, Кримський зустрів ще одну жінку – вчительку російської мови з тамтешнього дівочого пансіону “Бакурет ель-іхсан” Каменську. Як її звали? Звичайно, Марія. Після їхнього нетривалого знайомства Каменська назавжди від’їжджала з Бейрута до Росії, і Кримський, користуючись нагодою, передав через неї два чудових шарфи для “своїї” Марії. Він провів Каменську на пароплав. І там, уже після третього гудка, перед самим відплиттям, раптом запитав у неї: “А ви б не вийшли за мене заміж?” – “Ви збожеволіли”, – відповіла перелякана жінка.

Лист до брата Юхима, у якому Кримський розповідає про цей епізод (так, всього лиш епізод), скидається на відволікальний маневр: мовляв, у мене давно інші симпатії, а шарфи для Марії – то тільки знак поваги. Але й через тридцять років, уже літній учений, він намагається відвести від себе підозру в “нечестивому” коханні до братової. Він пише від третьої особи коментар до згаданого листа, де ще раз, і дуже докладно, переконує нас, що не міг забути Марію Каменську протягом усього свого життя. Те, що він не міг забути Марію, – це правда. Те, що Каменську, – брехня.

Принаймні так вважав Орієнталіст після того, як ретельно вивчив чернетку листа, що зберігається в альбомі поруч із фотографією Марії Орчинської-Кримської. І ще він був переконаний, що цю чернетку Агатангел Юхимович беріг аж ніяк не для нащадків. Для себе. І тільки через непередбачені обставини не встиг її знищити. Тому, коли краєзнавець Володимир Хоменко повідомив йому втішну звістку – будинок Кримських викупив Інститут сходознавства і там незабаром буде відкрито окремий музей, – Орієнталіст твердо вирішив відвезти альбом у Звенигородку, але без цього листа.

Так збіглося, що й цього разу він виїхав туди в грудні – стояла така ж сніжна зима, але вже 1995 року. На автостанції він зійшов з автобуса з одним величезним пакунком

під пахвою і вирішив одразу ж провідати будинок з екзотичною башточкою. Саме там справедливо і назавжди залишиться реліквія – він притискав її до себе, як живу істоту, з якою зріднився за довгі роки.

Містечко майже не змінилося, якщо не брати до уваги кілька панельних п'ятиповерхових коробок, що виростили на проспекті Шевченка. Тут досі стояла і знайома скляна забігайлівка, де колись волею випадку він придбав альбом. Змінився тільки Орієнталіст – якщо його тут хтось і впізнає, то хіба що за окулярами з такими товстими лінзами, що за ними майже не видно його неприродно великих, темних очей.

Він звернув на вулицю Леніна і на першому ж будинку на розі побачив табличку, яка свідчила, що ця вулиця тепер носить ім'я Агатангела Кримського. Агат... ангел. У перекладі з грецької це ім'я означає добрий вісник. Добрий ангел...

Якийсь несусвітний смуток підступав до горла і перехоплював подих. Він думкою перенісся в липень 1941-го, і це переміщення в часі, здається, відібрало в нього всі сили. Але він чітко побачив, як цією вулицею промчав легковий автомобіль і підкотив до будинку академіка. Двоє чоловіків у цивільному рішуче, без стуку ввійшли в незамкнені двері і побачили зодягненого по-селянському старого, який щойно повернувся з городу. Професорські окуляри з товстими лінзами видавались якимись безглуздими на тлі цього одягу.

– Агатангеле Юхимовичу? Збирайтеся! Нам наказано вивезти вас у Саратов. Туди вже евакуювали Академію.

– Куди вже мені! – здивувався Кримський. – Я хворий і немічний. А до того ж майже сліпий. Дні мої злічені.

– Це наказ. Ми не можемо допустити, щоб учений зі світовим ім'ям потрапив до рук фашистів. Так що покваптеся.

Він раптом усе зрозумів. Яка там евакуація! Це арешт.

Спершу його відвезли в Київ, потім у Харків. Тут, у катівнях НКВС, почався тривалий, виснажливий допит. На відміну від більшості своїх колег, Кримський не визнав себе винним в антирадянській діяльності. Та коли йому запропонували підписати протокол допиту, він не вважав за потрібне заглиблюватися в суть фальшивого змісту. Зате не зміг стриматися в іншому – лінгвіст од Бога, він, перш ніж поставити свій підпис під протоколом, ретельно виправив у ньому граматичні помилки слідчого.

Через кілька місяців, 25 січня 1942 року, він помер у кустанайській тюремній лікарні від виснаження. Мине ще півсторіччя, поки цей факт стане відомим завдяки свідченню його співкамерника Івана Гречинина, що відбував свій термін за баптизм.

Що ближче підходив Орієнталіст до будинку з башточкою, то дужче притискав до себе важкий пакунок, наче боявся, що в останню мить альбом хтось вирве з його рук.

Ось він!..

Орієнталіст застиг, приголомшений. Спершу йому здалося, що він заблудився, що перед ним якісь моторошні декорації чи примара з того ж сорок першого року. Тому що будинку... не було. Тільки обгорілі стіни дивилися на нього чорними дірами вибитих вікон. Пожежа цілком проковтнула другий поверх разом з башточкою, навколо валялося обвуглене каміння, чорні дерев'яні голувешки, вкрита сажею бита цегла...

Він, як астматик, хапав ротом холодне, просякнуте гаром повітря, він не вірив своїм очам. У нервовому пориві зірвав із себе окуляри і наосліп кинувся до чорної проїми дверей. Окуляри випорснули з його тремтячої руки, впали на камінь і бризнули на почорнілий сніг дрібними скалками.





А.Ю. Кримський в молодості. 1889 р.



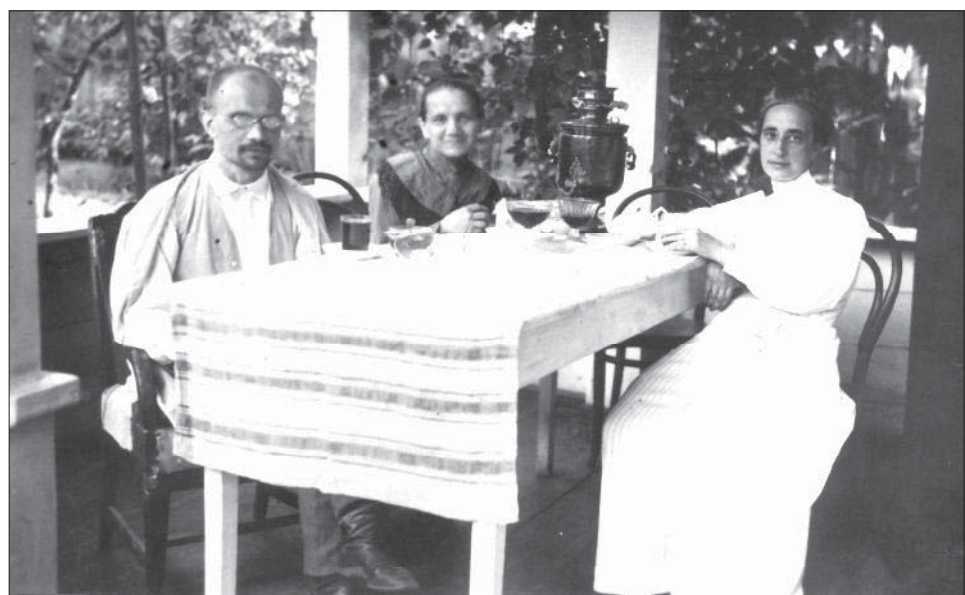
Юхим (Сіма) Кримський із жінкою Марією, батьком та сестрою



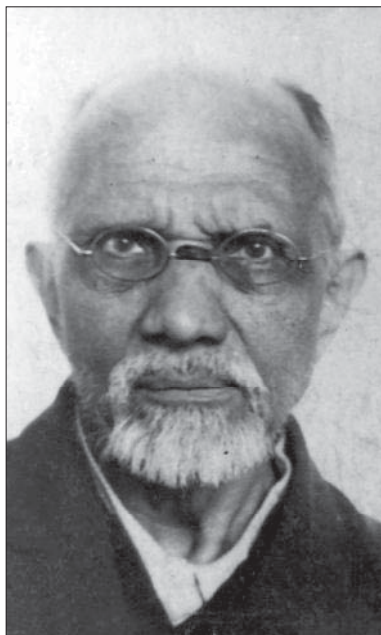
*А.Ю. Кримський із матір'ю,
Аделаїдою Матвіївною*



А.М. Кримська



Агатагел Кримський із сестрою та Марією Орчинською



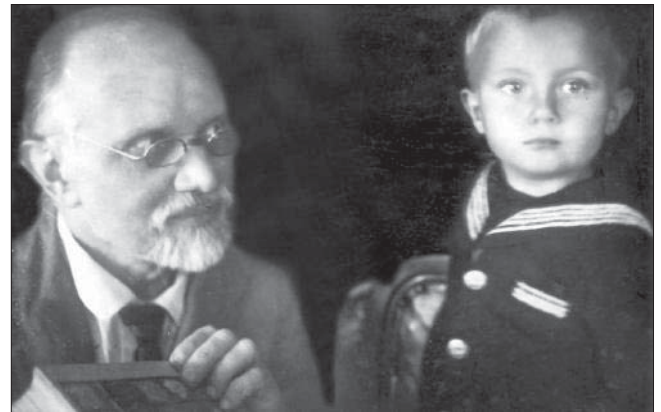
А.Ю. Кримський

Агатагел Кримський, Юхим та Марія



Дім А.Ю. Кримського

*А.Ю. Кримський
із прийомним сином Миколою*



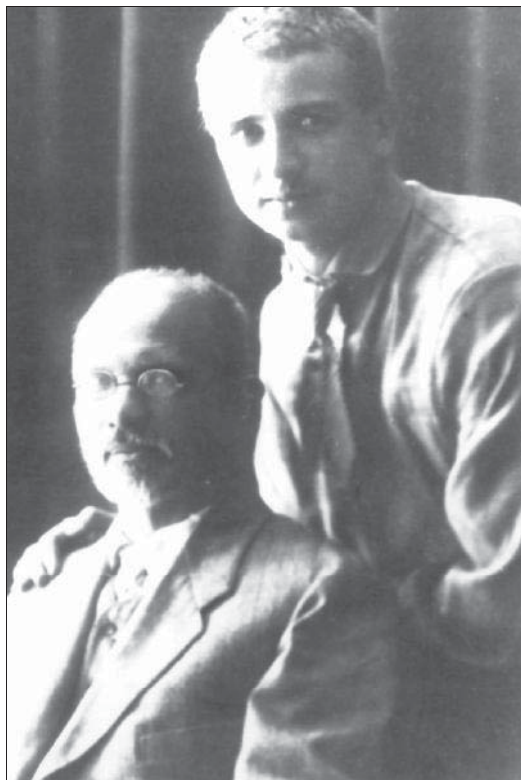
Батько Агатангела Кримського



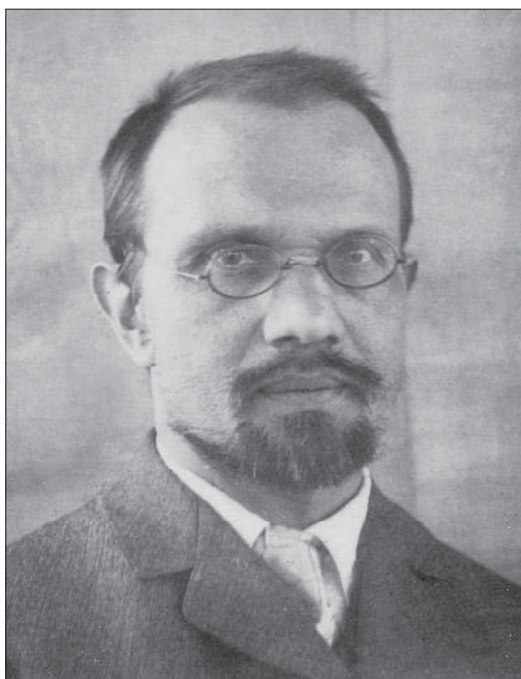
*Борис Кримський,
син Марії та Юхима Кримських*



Дім академіка А.Ю. Кримського



А.Ю. Кримський із Миколою Левченком



А.Ю. Кримський



Юхим (Сіма) Кримський



Марія Кримська. 1897 р.



Аделаїда Матвіївна Кримська



Князь Олександр Олександрович
Тагарін (Бейрут, 10 січня 1898 р.)



Княгиня Марія Яківна Тагаріна
(Бейрут, 10 січня 1898 р.)



О.М. Веселовський



Таня (?)



Борис Кримський. 1897 р.



С.І. Прове. 1901 р.



В. Міллер. 1902 р.



М. Самсонов. 1902 р.



Борис Кримський. 29 травня 1914 р.



Столяров. 1848 р.



Н.Н. Щокіна. 1900 р.



В. Обуховський. 1910 р.



О. Чорновольський. 1917 р. М. Урусов. 1915 р.



О. Гофман. 1915 р. Б. Звігдєв (?). 1911 р.



Б. Кримський. 1901 р.



Ж. Вадов. 1911 р.

Дорогому Анатолію Воронцову
от
вашого любителя Осени Вадова.
Тюмень 1911г.
Люблю вас, что еще ни у кого я не видел столько
ласки и внимательности к людям.

Ф. Міллер. 1906 р.





М.Н. Попов Ф. Кури



Княгиня М.Я. Тагаріна. Літо 1910



А.М. Кримська



Дім А.Ю. Кримського у м. Звенигородка

Підписи під світлинами згідно оригіналів альбома
